

VAKIFLARIMIZIN İKTİSADİ VE SOSYAL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Sabahaddin ZAIM*

Vakıf müessesesi toplumumuzun iktisadi ve sosyal yapısında ağırlığı olan ve kökü kültürümüzün temellerine dayanan bir kurumdur. İslamın başlangıcından bu yana çok gelişmiş ve Osmanlı döneminde şahikasına erişmiş olan Vakıflar, Cumhuriyet döneminde çeyrek asırlık bir duraklama döneminden sonra yeniden fakat biraz farklı bir biçimde gelişmesine devam etmiştir.

Eski vakıflarda, vakıf ı motive eden aslî faktör dini ve ahlaki olup, Allah'ın rızasını tahsil etmek aslî amacı teşkil etmiştir. Halbuki yeni vakıflarda dünyevi menfaatler ön plana geçmekte, birçok ahvalde de demekler vasıtasıyla yapılacak işler, dernek kuruluşunun zaptı rapt altına alınması, vakıf kuruluşunun ise çok kolay olması sebebiyle, Vakıf etiketi altında yapılmaktadır. Bu sebeple ciddi bir mal varlığı tahsis edilmeden, üyelerinin bağışlarına güvenilerek vakıflar kurulduğu, hatta siyasi, ideolojik amaçlı çalışmalar için, polis kontrolünden uzak bir faaliyet ortamı sağlamak gayesiyle Vakıf şemsiyesi altına sığındığı görülmektedir. Hernekadar aslî ideal hedeflerine uygun Vakıflar da bu arada kurulmakta ise de Vakıf kurumunun hedeflerinden sapmalar olduğu hatta devlet kurumlarının, kamu varlıklarını Vakıf çatısı altında teşkilatlanmaya ve belirli kapalı grupların yönetiminde çalışmalarını yürütmeye çalıştıkları görülmektedir.

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölüm Başkanı

Halbuki başta belirttiğimiz gibi, kökü kültürümüzün derinlerine inen Vakıf müessesesinde belli bir mal varlığının Allah'ın rızası için toplumun istifadesine tahsis edilmesi söz konusudur ve burada esas hedef Allah'ın Kur'an-ı Keriminde ve Peygamberi vasıtasıyla yapmış olduğu teşvike layık olabilme duygusudur. Bu teşvikin ölçü ve esası şudur. İnsanlar hayatta iken yaptıklarından ahirette Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir. Bu sebeple insanın dünyadaki olumlu, olumsuz hareketi gizli kalmaz. Hepsini kaydedilir. Buna insanın amel defteri denir, ve insan ölünce bu amel defteri kapanır. Bu sebeple biraz menfi anlamda sevilmeyen kişiler için, öldüklerinde, "defteri dürüldü" tabiri kullanılır.

Cenab-ı Hak insanlar için, amel defterlerinin kapanması hususunda üç istisnai hal tanımıştır. Yani üç halde ölen insanın amel defteri kapanmaz. Bunlar:

- 1- Hayırlı eser ve kitaplar yazıp bırakanlar,
- 2- Hayırlı kurum ve müesseseler kuranlar,
- 3- Arkalarında hayırlı evlatlar (hayr-ül-halef) bırakanlardır.

Bu üç konudaki hayırlı, faydalı hizmetlerinden insanlar faydalandığı sürece sahiplerine ölümlerinden sonra da sevap yazılır. Yani amel defterlerinin olumlu tarafı açık kalır ve yapılan hayırlar, insanların duaları ve memnuniyetleri buraya ilave edilir.

İnsanlar Allah'ın hayra teşvik edici bu tavsiyesine uyabilmek için varlıklarını vakfetme hususunda adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Peygamberimiz bir hadisinde "İnsanların hayırlısı insanlara faydalı olanıdır." diyerek yardımlaşmayı teşvik etmiştir.

Bu açıdan Vakıflar önemli kuruluşlardır ve bu kurumların asıl amaçlarına uygun olarak kurulup çalıştırılmalarının sağlanması toplumun iksitisi ve sosyal yapısının sağlamlaştırılması açısından büyük önem taşır. Bu makalede Vakıflarımızın iktisadi ve sosyal açıdan bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

I- Vakfın Tanımı:

Vakıf, bir malı geliri ile birlikte hayrî bir hizmete tahsis etmek üzere, Vâkıfın mülkiyetinden çıkarak, sosyal mülkiyet kategorisine aktarmak demektir. Daha etraflı tanımıyla "vakıf, fertlerin menkul veya gayrimenkul bir kıymeti harici hiçbir tesir, mecburiyet ve mükellefiyet olmaksızın sırf kendi rıza, rey ve mübaşeretleri ile şahsî mülkiyetinden çıkarıp hayır ve hasenat kasdiyle, yine kendileri tarafından tayin olunan hayır, şart ve hizmetlerinin ifası için, ebedî olarak tahsis eylemesi" demektir.

Yani, vakıf kurma işleminde vakfa konu olan varlık, vakfeden kişinin mülkiyetinden ve özel mülkiyete (ahm-satıma) konu olmaktan çıkarılarak özel bir mülkiyet kategorisine aktarılmaktadır.

Ferdî mülkiyetten çıkarılan ve binnetice mülkiyet hakkının, malikine ve haleflerine sağlayacağı bütün hak ve menfaatler toplum yararına terk ve tahsis edilen bu mallar,

vakfın teessüsü ile beraber şahsiyet iktisap ederler. Değişik psiko-sosyal şartlar altında vücut bulan vakıfların her biri müstakil birer hükmî şahsiyeti haiz olup, bunlar statüleri makamına kaim olan vakfiyetlerine yazılı esaslar dairesinde idare ve yine vakfı vücuda getiren kimse tarafından tesbit olunan şahıs veya makamlar tarafından da murakabe edilmektedir.

Vakıf tesis eden kişiye "Vâkıf", vakfedilen mala "mevkuf" denir. Vakıf yapan kişinin amaçlarını, şartlarını ihtiva eden, kurulacak vakfın nasıl yönetileceğine ilişkin esasları belirleyen ve mahkemece tesciliyle birlikte vakfın vücut bulduğu vesikaya (vakıf senedine) "Vakfiye" adı verilir. Vakfın menfaati kendilerine tahsis ve şart olunan cihete Fikhî tabirle "Meşrutünleh" ve "mevkufunaleyh" denir.

Her vakfın yapısında dört unsurun bulunması gerekir. Bunlar:

1- Hayır işlerine, âmmenin istifadesine ayrılmış olan binalar ve kamunun faydalanacağı hayrî ve sosyal hizmetler, yani (hayrat mebanî) ile (hayrî cihetler, hayır şart ve hizmetleri),

2- Bu mebaninin veya hizmetlerin ifa, idare ve idamesi için muktezi masrafları karşılayan gelir kaynakları (eskiden musakkat ve müstegallâtı vakfiye adı verilen çatılı ve çatısız gayri menkul mallar ile vakıf paralar ve bunların dışında kalan diğer gelir kaynakları),

3- Vakfın idare uzvu (Mütevelli) ve büyük vakıflarda Mütevellinin emrindeki diğer hizmet erbabı,

4- Vakfın murakabe Uzvu (Nazır).

Bir vakfın tesisinde bu dört unsurun belirtilmesi gerekir. Bir sonuncu husus da vakfiyede belirtilen şartların ifası mümkün olmaması halinde vakfın gelirlerinin nereye sarf edileceğidir. Buna da "Nihaî şart" denir. Vakfiyelerinde "Nihaî Şart" m gösterilmemiş olduğu vakıflarda (o vakıf hâsılatının fakirlere harcanması) eski vakıf hukuku ile kabul edilmiş bir prensiptir.

Vakıf bir hayır müessesesidir. Ahlaki ve dinî duyguların tesiriyle gelişmiştir. Allah Kur'am Kerim'inde ve son Peygamberi vasıtasıyla insanları yardımlaşmaya teşvik etmiştir.

Bu sebeple vakıflar, İslam dünyasında çok gelişmiş ve Müslüman toplumun sosyal, siyasi ve iktisadi yapısına tesir etmiştir.

Osmanlı döneminde vakıf müessesesi gelişmesinin doruğuna varmış, çeşit, miktar ve kapsam itibarıyla çok inkişaf etmiştir. Osmanlı Devlet yapısında cemiyetin hukuki, iktisadi, sosyal ve siyasi yapısını demokratik bir temel üzerinde geliştiren ve gelişmede istikrarı ve dengeyi temine yarayan başlıca iki önemli müesseseden biri, toprak düzeni ile ilgili olan Tımar-Dirlik-Sistemi, diğeri de Vakıf müessesesidir. Yine Osmanlı Devletinde toplum yapısını, sosyal siyaset açısından incelediğimizde sosyal adalelin, fırsat eşitliğinin, dengeli gelir ve servet dağılımının temini yönünden yine iki müessesenin

önemli payı olduğunu görürüz. Bunlar da Zekât ve Vakıf müesseseleridir. Tarihi seyri itibariyle ülkemizde halen mevcut olan vakıflar şu safhalarda kurulmuş bulunmaktadı*:

- a) Selçukiler zamanından kalma vakıflar ve vakfiyeler,
- b) Beylikler devrinde kurulan Vakıflar,
- c) Osmanlı döneminde kurulmuş olan Vakıflar,
- d) 4 Ekim 1926 da Medeni Kanunun neşrinden sonra "Tesis" adı altında kurulması öngörülen Vakıflar,
- e) 13.7.1967 tarihinde çıkarılan 903 sayılı Kanunla değiştirilen Medeni Kanununun 73. maddesine göre kurulan yeni vakıflar.

II- Vakıfların Yönetimiyle İlgili Mevzuat

Tarihi seyri itibariyle ilk üç döneme ait vakıflar Cumhuriyetten önceki hukuki kaidelere göre yönetilmiştir. Osmanlı döneminde Vakıflar genellikle kadılar ve önemine göre Kazasker (kadiaskerler) tarafından yönetilmiştir. 15. asırda Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Suudi Arabistan'ın fethinden sonra Haremeyn (Mekke ve Medine) Vakıfları önem kazandığından bu vakıflara nezaret etmek üzere geniş bir teşkilât kurulmuştur. Teşkilatın başına önce "Kapı Ağaları", sonra "Babus-Saade ve Daru's-Saade Ağaları", getirilmiş, 1587 tarihinde "Haremeyn Evkaf Nezareti" kurulmuştur. Haremeyn Evkaf Nezareti, tevliyyete müdahale etmiyor, yalnız mütevellilerin ve vakıfların idarelerini kontrol ile meşgul oluyor ve "Velâyet-i Âmme" ile hareket ediyordu.

Bilâhare zamanla vakıfların yönetimi ile ilgili makama Evkaf-ı Hümayun Nezareti dendi. 1838 tarihinden sonra bu makam Bakanlık statüsüne yükseltilmiş oldu. Tanzimat döneminde Vakıfların durumu alınan bir idari kararlarla sarsıldı. Keçecizade Fuat Paşanın emriyle, gayri sahih vakıfların önce tahsilâtı, sonra da 44 bin keseye ulaşan gelirleri "iane" adıyla Hazineye katıldı. Böylece Devletin vakıflara müdahalesi başlamış oldu. Meşrutiyet devrinde kısmen tasavvurda kalan, kısmen de uygulanan bir takım ıslahat girişimleri oldu. 1923 ten sonra Milli Hükümet Döneminde teşkilâtın adı "Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti" adını aldı. Nihayet Cumhuriyetin ilânını müteakip 1924 tarihinde 429 sayılı "Şer'iyye ve Evkaf ve Erkâu-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun" çıkarıldı. Bu kanunun 1. maddesi ile "Din-i Mubin-i İslâmın itikat ve ibadete dair bütün ahkâm ve mesalihinin tedviri Müessesat-ı Diniyenin idaresi için "Diyânet İşleri Reisliği Makamı" kurulmuş, aynı kanunun 2. maddesi ile de "Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti" kaldırılmıştır. Böylece Vakıfların yönetiminde meydana gelen boşluk 7. madde ile getirilen "Evkaf Umuru", milletinin hakiki menafisine muvafık bir şekilde halledilmek üzere bir Müdiriyyet-i Umumiye şeklinde şimdilik kaydıyla Başvekâlete tevdi edilmiştir", hükmüyle doldurulmuştur.

(x) *Türk ve İslam dünyasında daha önceki dönemlere ait vakıflar:*

a) Asr-ı Saadet ve Dört Halife dönemi, b) Emeviler dönemi, c) Abbasiler dönemi olarak 3 devreye ayrılır.

Bu gelişmelerle, Evkaf ve Şer'iyye Nezareti ortadan kalkmış, fakat Vakıflar onun yerine kurulan Diyanet İşleri Başkanlığına, "Cemaat Meclislerine" veya mahalli idarelere devredilerek "Şimdilik" kaydıyla bir Genel Müdürlük kurulmuştur. Fakat daha sonraki gelişmeler ve bu konuda sürdürülen araştırmalar sonucunda "şimdilik" tabiriyle kurulan Genel Müdürlük devamlılık kazanmıştır.

Mevzuata gelince, 1924'te Medeni Kanunun kabulü İslâm Hukukunun da peyderpey ilgası ile 1924-1935 arasında on yıllık bir intikal devresi esnasında bir boşluk hasıl olmuştur. Medeni Kanun'da Vakıf müessesesi yerine kaim olmak üzere "Tesis" mefhumu getirilmiş, fakat o ana kadar Evkaf ve Şer'iyye Nezaretinin kontrolünde olan Vakıfların yönetimi ile ilgili mevcut İslâm Hukukunun yerine bir kanun çıkarılmamıştır.

Bu dönem, bir bakıma Osmanlı'ya tepki psikolojisi içinde Osmanlı'dan müdevver müesseselerin kendi kendine tasfiyeye terk edildiği bir dönem olarak telâkki edilebilir. Osmanlı arşivlerinin hurda kağıt fiyatına Bulgaristan'a satılması, medrese ve türbelerin kapatılması hep bu tepki döneminin radikal davranışlarıdır. Vakıflar da bundan nasibini almıştır. Vakıf mallarının büyük bir kısmı, sahihsizlik, mevzuat, merci boşluğu, ihmal ve lâkaydi yüzünden elden çıkmıştır. Nihayet 5 Haziran 1935 tarihinde 2762 sayılı "Vakıflar Kanunu" çıkarılarak, kalan vakıflar bir hukuki düzenlemeye tâbi tutulmuştur. Şöyle ki, Medeni Kanunun Sureti Mer'iyyeti ve Şekli Tatbikini Gösteren Kanunun 8. maddesi uyarınca bir tatbikat kanunu mahiyetinde hazırlanmış olan 2762 sayılı Vakıflar Kanununun mer'iyyete girmesinden sonra, bu kanun yalnız 4 Ekim 1926 gününden önce vücut bulmuş ve 1935 ydına kadar kendini kurtarabilmiş olan vakıfları kapsamış ve kurulmuş olan Vakıflar Genel Müdürlüğü bunları idare ve murakabe etmekle görevli kılınmıştır.

Gerçekte ise 1924'te çıkarılan Medeni Kanuna göre "tesis" adı altında düzenlenen müessese bize yabancı olduğu için toplum tarafından benimsenmemiş, kabul görmemiş ve 1924 yılından itibaren Yeni Vakıf Kanununun çıkarıldığı 1967 yıla kadar süren 43 yıl zarfında ülkemizde hemen hemen hiç yeni vakıf kurulmamıştır.

Vakıfların hepsi Cumhuriyet öncesinden gelenlerden ibaret olduğu ve Cumhuriyetin ilk 43 yılında fiilen yeni vakıf ta kurulmadığı için 1967'ye kadar Vakıf mefhumuna, eskiye karşı gösterilen psikolojik tepki dolayısıyla çok yanlış olarak eski, köhnemiş, modası geçmiş, çağdışı bir müessese nazarıyla bakılagelmiştir.

1935 tarihli Vakıflar Kanununun getirdiği başlıca değişiklikler şunlar olmuştur:

a) Eski mazbut ve mülhak vakıfların tarifleri yapılarak kapsamı genişletilmiş ve üçüncü tür Müstesna Vakıflar kaldırılmıştır.

b) Vakıf malların tâbi olduğu hükümler değiştirilerek türlerine göre korunması, satışı ve değiştirilmesi kayıtlandırılmış, icareteyn ve mükataa gibi Medeni Kanuna uymayan kiralama şekli tasfiyeye tabi tutulmuştur.

c) Vakıflar kuruluşunun esas dayanağı olan Vakfiyelerin Vakıf Kayıtlar Kütüğüne teşçili için bir takım esaslar konmuştur.

d) Vakıfların yönetimini sağlamak için Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1924-1935 arasındaki âtil durumunu giderip hareket kabiliyeti kazanmasını sağlamak için Genel Müdürlüğün tüzel kişiliği sağlanmıştır.

1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu Türkiye'deki Vakıfları yönetim bakımından üç grupta mütalââ etmiştir.

1- Mazbut Vakıflar

2- Mülhak Vakıflar

3- Azınlık Cemaatlerine ve Esnafa Mahsus Vakıflardır. Bunların hepsi 2762 sayılı Vakıflar kanununa tabi tutulmuştur.

1- Mazbut Vakıflar: Aşağıda yazılı vakıflar bu guruba dahil edilmiştir:

a) Vakıflar Kanunundan evvel zaptedilmiş bulunan vakıflar,

b) Vakıflar Kanunundan önce idaresi zaptedilmiş olup Vakıflar Genel Müdürlüğüne intikal etmiş vakıflar,

c) Mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar,

d) Kanunen veya fiilen hayrî bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,

e) Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerinden başkalarına şart edilmiş olan vakıflar,

Kanun, mazbut vakıflar kategorisini bu suretle genişlettikten ve son üç türü de bu gruba ekledikten sonra bu tür vakıfların yönetimini bir kül halinde tüzel kişiliği olan ve mülhak bütçe ile idare olunan Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlamıştır.

2- Mülhak Vakıflar:

Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflardır. Yani bu vakıflar, vakfî kuran kişinin çocukları ve ahfadı tarafından yönetilir ve her biri ayrı tüzel kişiliği haizdir.

Mülhak Vakıfların yönetimi, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ve Nizamnamesine bağlı olarak üç şekilde olabilir:

a) Müteveli eliyle,

b) Emaneten,

c) Niyabeten.

3- Azınlık Cemaatlerine ve Esnafa ait Vakıflar:

Yurdumuzdaki Rum, Ermeni, Yahudi v.s. azınlıklara ait olup onların dini, kültürel, sosyal ihtiyaçlarını karşılayan vakıflardır. Esnafa mahsus vakıflar belirli meslek gruplarına hitap eden vakıflardır. Bunların da her birinin ayrı tüzel kişiliği vardır. Kendi seçtikleri yönetim kurulu tarafından yönetilirler.

III- AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLARIN TASNİFİ

1) Mazbut ve Mülhak Vakıfların Tasnifi

Mazbut ve Mülhak Vakıflar 1) Hayri ve 2) Zurrî Vakıflar olarak ikiye ayrılır.

Hayrî Vakıflar: Vakfın gelirinden öncelikle hayır şartının yapılp gelirden artan olursa genellikle Vakfı kuranın çocuklarına bırakıldığı vakıflardır.

Zürri Vakıflar: Hayır şartı olmayıp, sırf vakfı kuranın evlâdının faydalanması için kurulmuş vakıflardır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünde Mazbut Vakıfların gayrimenkulleriyle ilgili işlemlere Emlâk Dairesi, gelirleriyle ilgi işlemlere Muhasebe Dairesi bakar.

Mülhak vakıflar ile azınlık vakıfları ve yeni vakıfların işlemlerini Mülhak ve Yeni Vakıflar Dairesi yürütür.

2) 1967 tarihli ve 903 sayılı Kanunla Kurulan Vakıfların Amaçlarına Göre Tasnifi:

903 sayılı Kanunla değiştirilen Medeni Kanununun 73. maddesine göre "Bir mamelekin bütünü, veya gerçekleşmiş veya gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir" hükmü getirilmiştir. Bu hükümle, Aktif ve pasifi ile bir mal varlığının tamamının vakfedilebilmesine imkân hazırlanmıştır. Eski hukumuzdan farklı olan bu hükümle iktisadi ve ticarî teşebbüslerin vakfedilmesine imkân sağlanmıştır. Güdülen hedef, ticarî ve iktisadî işletmelerin ve kuruluşların parçalanmadan devam edip, gelirlerini kamu yararına harcayabilmelerinin teminidir.

Bu kanuna göre kurulan Vakıfları şu guruplara ayuabiliriz.

- a) Aile vakıfları,
- b) Diyanî Vakıflar
- c) İşçilere ve genellikle istihdam edilenlere Yardım Vakıfları,
- d) Kamuya Yararlı Vakıflar.

903 sayılı kanun ile Medeni Kanundaki Tesis terimi kaldırılmış ve yerini Vakıf tabiri almıştır.

Bundan sonra ülkemizde tekrar vakıflar kurulmağa başlamıştır. Milletimizin yapısında mevcut olan vakıf kurma meyli 1967 den sonra yavaş yavaş canlanmış, son yıllarda vakıf enflasyonu denecek derecede hızlı bir artış kaydedilmiştir.

Kurulan bütün vakıfları amaçlarına göre tasnif edersek on gurupta toplayabiliriz.

- 1- Eğitim, öğretim (Halk eğitimi ve moral eğitimi dahil),
- 2- Sanat ve kültür,
- 3- Sdihî ve bediî ihtiyaçların karşılanması,

4- Spor ve kültür-fizik,

5- Sosyal hizmetler (Hayatı korumak, kurtarmak, yükseltmek, güzelleştirmek, sosyal bünyeyi geliştirmek ve sarsıntılardan korumak vs. maksadını güden çeşitli yardımlaşma ve dayanışma amaçları),

6- Ulaştırma hizmetleri,

7- İktisadî tesis ve Hizmetler,

8- Milli savunma hizmetleri,

9- Kudretsiz hayratın tamir ve ihyası, Haremeyn vakıfları, vücuh-u bir vakıfları vs. gibi müteferrik hizmet amacını güdenler,

10- Diyanî hizmetler.

Buraya kadarki izahatımızda görüldüğü gibi ülkemizde kurulmuş bulunan vakıflar, on gurupta toplanan sosyal ve iktisadi amaçlarına uygun olarak çalışabilmek için 1935 tarihli ve 2762 sayılı kanun ile 1967 tarihli ve 903 sayılı kanun olmak üzere başlıca iki mevzuata tâbi olmaktadır. Acaba mevcut vakıflarımızın amaçlarını gerçekleştirmek üzere sosyal ve iktisadi yönden değerlendirilmesi açısından mevcut mevzuatımız yeterli midir? Bu tebliğimizde bu sorunun cevabı tartışılacaktır. Bugün ülkemizde 2762 sayılı kanuna tabi olan vakfiyelerin sayısı takriben 33 bin civarındadır. Bunlardan Hayrat cinsinden olan vakfiyelerin sayısı 3500 civarında olup, bunların da takriben 2000'i İstanbul'da bulunmaktadır. Bunların da takriben yazısı, yani bin adedi tarihi eser durumundadır. Fakat, 1926-36 arasındaki intikal döneminin sebebiyet verdiği kayıplar da dahil olmak üzere, yine takriben, milli sınırlarımız içinde kalan vakfiye akarlarının (musakkat ve müstegallatı vakfiyelerin) yüzde 95'i elden çıkmış bulunmaktadır. Bu sebeple mevcut vakfiyelerin amaçlarına ulaşmak için gerekli meblağ arasında mevcut büyük dengesizlik 2762 sayılı kanuna tabi vakıflarımızın en önemli problemini teşkil etmektedir.

Konuyu biraz daha etraflı inceleyebilmek için, önce vakıfların iktisadi açıdan nasıl değerlendirilebileceğini ve kriterlerini tesbite ihtiyaç vardır. Ancak ondan sonra bu kriterlere göre eski ve yeni vakıfların bu kriterlere göre iktisadi ve sosyal açıdan amaçlarına ulaşmakta mevzuat yönünden karşılaşılan problemler açıklığa kavuşmuş olur.

IV- VAKIFLARIN İKTİSADİ VE SOSYAL FONKSİYONLARI

Ülkemizde gelişmesine çalışılan vakıf müessesesinin, toplumun değişen yapı ve ihtiyaçları karşısında fonksiyonlarını tam manasıyla ifa edebilmesi için çeşitli yönleriyle incelenmesine ihtiyaç vardır.

Vakıfların iktisadi hayatla ilgilerini muhtelif yönlerden ve muhtelif kıstaslara göre incelemek mümkündür:

1- Vakfın kuruluştan itibaren geçirdiği safhalara göre Vakıflar:

- a) Vakfın kuruluş safhasında, milli ekonomide servetin dağılımına tesiri yönünden,
- b) Vakfın devamı süresince, rasyonel bir yönetime tâbi olabilmesi açısından,
- c) Gelirlerinin idamesi ve artırılması için kârlı (Rantabl) çalışabilmesi açısından,
- d) Vakfın sağlayacağı hizmeti ve sosyal faydayı maksimize edebilmesi için harcamalarında verimlilik ilkesine uyabilmesi açısından, incelenebilir.

Kısaca vakıfların iktisadi ve sosyal amaçlarına ulaşabilmesi için, milli servetin daha âdil dağılımını sağlayan ve rasyonel verimli ve kârlı çalışan müesseseler olması ideal bir hedeftir.

2- Her vakfın, vakfiyesinde belirtilen amaca ulaşabilmesi için bir işletme olarak, organizasyon, üretim, satış, pazarlama, tanıtım, halkla ilişkiler, işçi-işveren münasebetleri, muhasebe, bütçe ve kontrol tekniklerine uygun çalıştırılması ideal hedefi teşkil eder.

1- Vakfın iktisadi hayatla ilgisi önce kuruluşundan itibaren geçirdiği safhalara göre farklı şekillerde ortaya çıkar.

a- Kuruluş safhasında Vâkıf, ferdi mülkiyette bulunan serveti toplum adına transfer ettiği için, vakıfların milli ekonomide servetin dağılım yapısı ile alâkası vardır.

b- Vakfın, devamı süresince, yönetim açısından, başarılı olabilmesi için rasyonel çalışması gerekir. Bu bakımdan vâkıfları yönetimi rasyonellik ilkesine bağlı olmalıdır.

c- Gelirlerinin idamesi ve artırılması açısından, vakıf kârlılık (Rantabilite) amacına yönelik olmalıdır.

d- Vakfın, sağlayacağı hizmeti ve menfaati, yani faydayı maksimize edebilmesi için harcamalarında verimlilik ilkesine uyması lâzımdır.

Özetlersek, vakıflar, milli servetin dağılımına tesir eden ve rasyonel, verimli ve kârlı çalışması gereken müesseselerdir.

2- Vâkıf müessesesini, bir işletme olarak mikro açıdan; servetin, gelirin ve kaynakların dağılımına tesir eden fonksiyonu itibariyle makro açıdan incelediğimizde iktisadi kavram ve politikalarla ilgili şu özellikleri ortaya çıkar.

Mikro açıdan ele alındığında her vakıf, amacı ne olursa olsun, bir işletmedir. Hizmetin, vâkıfın amacı doğrultusunda devam edebilmesi için, vakfın bir iktisadi işletme olarak ele alınması lâzımdır. İşletmenin rasyonel, verimli ve kârlı çalışması için işletmecilik prensiplerine göre çalıştırılması, yani, maddi ve gayri maddi organizasyon, üretim, satış, pazarlama, tanıtım, hal ilişkiler, işçi-işveren münasebetleri, muhasebe, bütçe ve kontrol tekniklerine uygun çalıştırılması gerekir.

Makro açıdan incelediğimizde vakıf müessesesi milli ekonomide:

a) Milli servetin dağılımına, milli gelirin yeniden dağılımına, istihdamın artışına ve kaynakların dağılımına tesir ederek dengeli kalkınmaya;

b) Alt yapının gelişmesini sağlayarak hızlı kalkınmaya;
 c) Sosyal yapıyı iyileştirerek, gelişme sürecine;
 d) Sağlık, eğitim, bayındırlık, şehircilik sahalarında yatırımlara katılmak suretiyle, Devlet bütçesinin iktisadi yatırımlara kaymasını sağlayarak Devletin güçlenmesine tesir eder.

e) Düşük gelirlerin hayat seviyesini yukarı itip, orta sınıfı genişletmek suretiyle, cemiyette sosyal ve siyasi istikrarı sağlar, iktisadi gelişme için lüzumlu istikrar ortamını takviye eder.

f) Vakıfların servetin dağılımına tesir etmesi, mahiyetinden kaynaklanır. Zira, bir vakfın kurulması demek, bir hizmetin yapılması için, önce bir gayrimenkul servetin (ve ona tâbi olarak, varsa menkul servetin) vâkıfın mülkiyetinden çıkması demektir. Vakıflar yoluyla servet dağılımının, bugünkü servet dağılımı politikalarından önemli bir farkı vardır. Bugün mali ve iktisadi tedbirlerle oluşan servetin (daha radikal yaklaşımlarda ise oluşmuş servetin) varlıklı gruplardan, fakir ve servetsiz gruplara transferi söz konusudur.

Vakıflarda ise zengin ve büyük servet sahibi kişilerin mülkiyetindeki servetin onların özel mülkiyetinden çıkması, fakat gelir seviyesi düşük grupların değil, toplumun mülkiyetine geçmesi söz konusudur. Servetin transferinden sonra bu servetin gelirleriyle sağlanan hizmetler yoluyla, düşük gelirli gruplar lehine gelirin yeniden dağılımı sağlanır. Servet transferi bir defa olmakta, gelir transferi ise vakıf yaşadıkça devam etmektedir.

g) Vakıflar yoluyla sağlanan sosyal hizmetlerin düzenli yürüdüğü dönemlerde, orta ve alt tabakaya sağlanan, eğitim, sağlık gibi hizmetler sebebiyle, bu sahalara harcayacakları kaynakları tasarruf edebilmeleri ve sınırlı da olsa servetlerini arttırmaları mümkün olabilir. Bir başka ifadeyle vakıflar orta ve alt tabakanın elinde sınırlı ölçüde de olsa servet teşekkülüne sebep olur.

h) Vakıfların eğitim ve sağlık sahasındaki hizmetleri fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Fırsat eşitliği ise sosyal adaletin tecellisine, insanların kabiliyetleri ölçüsünde gelişmesine ve sonuçta toplam verimin artmasına sebep olur.

Diğer yandan da vakıflar, eğitim yoluyla birincil gelir dağılımını önemli ölçüde etkiler, yani, gelirin daha âdil dağılımını sağlar.

i) Vakfa aktarılan servet, artık şahsın özel mülkiyetinde değildir. Fakat Devletin mülkiyetinde de değildir. Topluma, toplumun belli bir ihtiyacının karşılanmasına adanmıştır. Böylece vakıflar, özel mülkiyetle Devlet mülkiyeti arasında özel bir sosyal mülkiyet kategorisi oluşturur.

k) Vakıf, kaynakların ferdin ve toplumun ihtiyaçları arasında dağılımını dengeleyici tesir yapar. Bir toplumda önemli husus ferdi menfaatlerle toplum menfaatleri arasında dengeyi sağlamak, özel ve sosyal marjinal hasılayı dengede tutabilmektir. Vakıflar bu amaca hizmet eder.

Az gelişmiş ülkelerde, serbest piyasa ekonomisi ile hızlı kalkınmanın maliyeti, gelir dağılımında dengesizlik ve sosyal adaletin bozulmasıdır. Kalkınmanın Devlet eliyle gerçekleştirilmesi istenirse ve servet, Devlet mülkiyetine kayarsa, bunu tasarruf etme durumunda olan yönetici sınıf otoriter bir yapıya bürünür, demokrasi kaybolur. Aynı zamanda bürokrasi de artar, verim ve gelir azalır, kalkınma hızı yavaşlar.

Vakıfların gelişmesi kalkınmada dengeleyici bir ara çözüm getirir. Vakıflar, piyasa ekonomisi içinde kalkınmada, verimlilik faktörünü zedelemeyen, servet ve gelir dağılımını düzenliyerek sosyal adalete yardımcı olur.

3- Vakıf müessesesini, fonksiyonları itibariyle incelersek şu özelliklerini görürüz:

a- Tüketime tesiri. aa) Lüks tüketime ve gösteriş istihlâkine gitmesi muhtemel kaynakları, zaruri ihtiyaç maddelerinin tüketimine kaydırır. bb) Tüketimin zaruri ihtiyaç mallarına kaydırılması suretiyle marjinal faydanın arttırılması, milli ekonomide tüketimden sağlanan toplam faydanın ve toplam tatmin duygusunun artışına yol açar.

b- Tasarrufa tesiri. Gösteriş ve lüks tüketime gitmesi muhtemel kaynakların, tasarruf edilmesine yol açar.

c- Yatırımlara tesiri. Lüks ve gösteriş tüketimine gitmesi veya âtl kalması muhtemel kaynakların faydalı yatırımlara yönelmesini teşvik eder.

d- Sosyal faydayı arttırıcı tesiri. a) Yatırımların, sosyal faydası yüksek olan sahâlara kaymasına yol açar. b) Zenginlerdeki serveti teşhir etme arzusunun, sosyal fayda ile birlikte tahakkukuna yardım eder.

e- Sermayedar müteşebbislerin kazanç ve teşebbüs arzu ve zihniyetini körletmeden gelir ve servetin yeniden dağılımına yardım eder.

4. Vakıf müessesesinin sosyal yardım ve sosyal güvenlik yoluyla refah seviyesini geliştirici tesirleri.

Sosyal Yardım Fonksiyonu:

Vakıflar, sağladığı çok çeşitli hizmetlerle sosyal yardım amacına yönelmiş müesseselerdir. Fakat tarihi süreci dikkate alındığında bu sosyal yardımın;

a) Fakirlikle mücadele etmek ve yoksullara yardım etmek sınırını aştığı,

b) İnsanlığın yücelmesine, hayatın güzelleşmesine, insan haysiyetine yaraşur asgari bir seviyenin sağlanmasına yöneldiği görülür.

c) Bu özellikleriyle vakıfların sağladığı hizmetlerden düşük gelirliyle birlikte diğer gelir grupları da faydalanır^(*).

d) Sosyal yardım sağlayan vakıfların kurucuları da sadece çok zenginler değildir. Her sınıftan halkın (esnaf, köylü, asker, işçi) katılımıyla, milletçe sosyal yardıma katkıda bulunurlar.

(*) Meselâ, Çağaloğlu yokuşunda halkın, kışın karda-buzda kaynaması için kül serpilmesini sağlayan vakıf ile, kuşlara kışın yemi verilmesini temin eden vakıflarda bu husus açıkça görülür.

Sosyal Güvenlik Fonksiyonu:

4- Vakıfların çoğu, insanların, iktisadi hayatta marûz kalacakları risklere karşı sosyal güvenliklerini sağlamak amacıyla güder ve hizmet, müessese tarafından yapıldığı için fertten ferde yapılan iane, sadaka şeklindeki yardımların şahsiyeti rencide edici etkilerine yol açmaz.

a) Sosyal güvenlik sisteminde ivazla iştirakler arasındaki ilişki azalmakta, sosyal sigorta ivazları sosyal güvenlik ödemelerine dönüşmektedir.

b) Vakıflarda ise, bugünkü sosyal güvenlik sisteminden farklı olarak, vâkıf la yardım alanlar arasında, şahsiyeti rencide etmeden dayanışma duyguları gelişmekte, sınıflar arası kaynaşmaya yol açılmaktadır.

c) Vakıflarda, vâkıf lar hayırda bulunmanın huzurunu ve tatminini duymaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde ise her iki taraf için bir duygu alış-verişi yoktur.

d) Bu durum, sanayi toplumlarında ortaya çıkan "yalnız kalabakların" toplandığı şehir hayatındaki yabancılaşma duygusunu hafifletir.

Yardım alanı, şehir hayatındaki yalnızlık, parçalanmışlık ve yabancılık duygusunun uyandıracığı bunalımlardan uzaklaştırır.

Vakıf kuranlar açısından faydası ise, insanların çevresiyle bütünlük kurumlarını sağlar ve çevrelerine karşı sorumluluk duygularını geliştirir. Bu sorumluluk, ömrünün ve yaşadığı çevrenin sınırlarını da aşarak gelecek nesilleri ve ölümden sonraki ebedi hayatı kapsar.

e) Sosyal güvenlik sistemi milli ekonomide servetin dağılımına doğrudan tesir etmediği halde, vâkıflar, kuruluş anında servetin dağılımını sağlar.

5- Vakıfların Diğer İktisadi Tesirleri

a- Gerek kuruluş ve inşaat, gerek işleyiş suasına vakıfların istihdam imkânları sağlama açısından olan faydalarını da zikretmek gerekir.

b- İktisadi büyüme devam ederse, servet ve gelir artışı vakfa temayül arttırır.

c- Köy ve şehirlerin gelişmesinde ve çevre korunmasında vakıfların payı vardır.

d- Şehirlerarası ulaşımın geliştirilmesinde (yol, köprü, kale, kervansaray, ticaret yolları, kanal yerleri) vakıfların payı vardır.

e- İskan siyasetinde vakıfların payı vardır.

f- Osmanlı Devletinde belediye, tarım ve bayındırlık işlerinde vakıfların payı çok olmuştur (yol, su kanalı, köprü, okul, hastahane, kütüphane v.b.).

g- Vakıflar yoluyla tasarruflarda kamu hizmeti lehine adeta bir döner sermaye kurulmaktadır.

Özetlersek:

Vakıfların makro seviyede ve topyekün:

a) Milli gelirin yeniden dağılımına, istihdamın artmasına ve kaynakların dağılımına,

- b) Alt yapının gelişmesine,
- c) Sosyal yapının iyileşmesine, sosyal adaletin sağlanmasına,
- d) Sağlık, eğitim, bayındırlık ve şehircilik sahalarda devletin yükünü paylaşmasına,
- e) Düşük gelirliilerin hayat seviyesini yükseltip orta direğin güçlenmesine,
- f) Özel mülkiyet ile devlet mülkiyeti arasında yer alan sosyal mülkiyetin gelişmesine tesir edebilecek şekilde çalıştırılmaları ideal hedeflerdir.
- g) Tüketimden sağlanan toplam faydanın artmasına,
- h) Gösteriş ve lüks tüketime gidecek kaynakların tasarrufuna ve faydah yatırımlara gitmesine,
- j) Yatırımların sosyal faydası yüksek olan sahalara kaymasına yol açması idealler hedeflerdir.

Mikro açıdan ve işletme seviyesinde incelenirken Vakıf harcamalarında iktisadilik vasfını her zaman kârlılıkla ölçmek mümkün değildir. Kârlılık gelirlerin sağlanmasında hizmetin idamesi için gereklidir. Fakat harcamada iktisadilik, verimlilik, fayda ve tatmin duygusuyla ifade edilebilir. Hizmetin en iyi tam ve eksiksiz fakat en az masrafla yapılması ideal hedeflerdir.

V- Bu iktisadi kriterlere uygun çalışabilmek için şu tedbirlerin alınabilmesi vakıflar yönünden ideal hedeflerdir:

- a- Vakıfların mal varlıklarının tam olarak tesbit edilebilmesi, iyi kullanılıp gelirlerinin çoğaltılabilmesi,
- b- Taşınmazların kira gelirleri ile iştirak ve işletmelerin yönetiminde piyasa kurallarının uygulanması,
- c- Eski vakıfların değer ve kiralarının câri değer üzerinden yeniden değerlendirilebilmesi,
- d- Gelirlerin, özellikle kira gelirleri tahsilatının gecikmeden zamanında tam olarak yapılabilmesi,
- e- Hızlı enflasyona karşı gelirlerin ayarlanabilmesi,
- f- Pasif vakıfların aktif hale getirilebilmesi, meselâ eski eserlerin ve tarihi kervansarayların turizm hizmetinde kullanılabilmesi,
- g- İştirak halinde yeni yatırımlara gidilebilmesi,
- h- Vakıf mallarının kamulaştırılmasında dikkatli davranılabilmesi,
- i- Belediyelerin vakıf emlakine el koyması veya vakıf arazilerini yeşil saha haline getirmesi konusunda dikkatli davranılabilmesi,

- j- Büyük holdinglerin personeli için kuracakları vakıfların çoğaltılabilmesi,
- k- Eğitim gayeli vakıf kuruluşlarının çoğaltılabilmesi,
- l- Vakıf varhklarının envanterinin çıkarılması,
- m- Bilgilerin merkezileştirilmesi ve bu sayede hizmetlerin makro düzenlemede rasyonalizasyona, imkânların birleştirilmesi cihetine gidilebilmesi uygun olur.

V - HUKUKİ PROBLEMLER

Yukarda verilen izahatın ışığında ülkemizdeki vakıfların iktisadi ve sosyal amaçlarına ulaşmak açısından görülen hukuki engel ve aksaklıklar özetle aşağıya dercedilmiş bulunmaktadır.

1- Vakıflar Umum Müdürlüğünün teşkilat ve organizasyonu ile ilgili hususlar:

a) Vakıflar Umum Müdürlüğü Osmanlı Devletinden devraldığı ve bugün elde mevcut olan 33 bin vakfiye gibi muazzam bir yükün altında bulunmaktadır. Katma bütçeli bir müessese olması bu yükün taşınmasına yeterli görülmemektedir. Vaktiyle merhum Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın raporunda da ileri sürüldüğü gibi müesseseye mustakil gelirleri olan otonom bir yapı sağlanması üzerinde düşünülmelidir. Meselâ iktisadi sahada Milli Produktivite Merkezi, Türk Standartlar Enstitüsü kültürel sahada Türkiye Radyo Televizyon Kurumu birer örnek olarak gösterilebilir. Bu kurumların organizasyon ve yönetim bakımından otonom bir yapıları olduğu gibi kendilerine kanunla sağlanmış belirli gelir kaynakları verilmiş bulunmaktadır.

Bütün tarihi mefarhizimizi kültürel mirasımızı kısaca medeniyetimizi temsil eden binlerce vakfın varlığını devam ettirmenin sorumluluğunu yüklenen bir kurumun yukarıda sayılan müesseseler kadar hayati önemi yok mudur?

Kaldı ki, bahis konusu örnek gösterilen kurumların gelir kaynakları doğrudan doğruya cârî milli gelir kaynaklarından kanunla sağlanan transfer gelirleridir. Halbuki mazbut vakıflarımız, atalarımızın kârını ve gelirini de bırakarak bize emanet ettikleri varlıklardır. "İnandılar, düşündüler, buldular. Onları yaşatacak varlıkları da bıraktılar." sözü bu durumu dile getirmektedir.

b- Mevzuat Yönünden 2762 sayılı kanun 1935 tarihli olup o zamanın psikolojik tepki şartları altında tedvin edilmiştir. Bunu tadil eden 227 sayılı kanun hükmündeki kararname de eskisine nazaran daha merkezi bir düzen getirmiştir. Vakıflar meclisinin fonksiyonu azaltılmıştır.

c- Umum Müdürlüğün organizasyonunda İstanbul gibi büyük bölge müdürlüğü yönetim kademeleri arasındaki yetki ve sorumlulukları açıklıkla belirten mufasal bir yönetmeliğin eksikliği hissedilmektedir. Bu yönden Vakıflar Tüzüğü de yetersiz olup, yapılacak düzenlemede, mesela 1912 Evkaf Nizamnamesinin yapısının incelenmesi kayda değer bulunmaktadır.

2- Vakıf varlıklarının değerlendirilmesi açısından, özet hükümlerle yetinmiş olan 227 sayılı kanun ile eklerinin ve 2762'nin kalan hükümlerinin bu yönleriyle yeniden ele alınmasında fayda umulur.

3- Kiralama, takas konularında mevcut olan eski yönetmelik 2492 ve 2886 sayılı kanunların tedvini suasında ortadan kalkmıştı. Ortaya çıkan boşluğu yeni bir yönetmelikle doldurulamaması neticesinde (*) bu husus genel hükümlere bırakılmış oldu. Yeni düzenlemede ihale -takas- kiralama ile ilgili hususlarının eski ihale yönetmeliği de dikkate alınarak ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi temenni olunur.

Vakıfların en önemli gelirlerinden olan kira gelirlerinin tespitinde kira ihalesinde, bilhassa İstanbul bölgesinde ihale mevzuatında aksaklık müşahade edilmektedir. Kira ihalesinde düşük teminat oranı yüzünden sorumsuz kişilerin katılması ihalelerin kilitlenmesine yol açmaktadır (**).

5- Kira gelirlerinin tahsilinde gecikme faizinin düşük oranda tesbit edilmesi yüzünden, yalnız İstanbul bölgesinde tahakkuk-tahsilât farkı üç milyar T.L. açık vermektedir. Çünkü gecikme faizi % 30 olarak tesbit edilmiştir. Cari faiz hadlerinin mevduatta % 60, ikrazatta % 100 lere vardığı bir ortamda borçlu, % 30 gecikme faizine seve seve razı olmakta, borcunu geciktirerek parasını işletmektedir. Çare olarak, iktisadi hayatla ilgili hususlarda, rakam ve oran tesbiti gibi kesin çizgiler yerine cari şartlara uyma imkânı veren esnek hükümlerin konması (meselâ gecikme faizinin cari faiz haddinin % 10 üzerinde tesbiti gibi), daha uygun olur ve gerekli elâतिकiyeti sağlamış olur.

6- Vakıflar İdaresinin istimlak yetkisi eski eserlerle kısıtlı bulunmaktadır. Şarhla bağlı olarak tarihi eser dışında istimlak yetkisi üzerinde düşünülebilir.

7- Vakıf malları, cami ve mescitler dışında özel hukuk hükümlerine tabi olduğu için mal varlığı ve dolayısıyla akarlar kaybedilmektedir. Vakıf mallarının Devlet malı imtiyazıyla korunması imkanı sağlanması üzerinde durulmalıdır. Aksi halde Vakıf mal varlığı bütütün azalacaktır. Vakıf zabıtası ile eski eser zabıtasının kurulması fikri üzerinde de durulabilir.

8- 3194 sayılı İmar Kanununun 11. maddesine göre Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait gayrimenkullere (arsalar) Belediyeler imar planlarını değiştirerek yeşil saha haline getirmekte ve istimlak etme külfetine dahi katlanmadan Vakıf arazilerine el koymaktadır. İstanbul gibi büyük bir bölgede mevcut 19 belediyenin takibi adeta imkansızdır. Va-

(*) İlgili müesseselere altı ay içinde yönetmeliklerini çıkarabilme hakkı tanınmış, fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bu süre içinde gereken yönetmelik çıkarılamamıştır.

(**) Kiralama ihalesine iştirakte, muvakkat teminat bedeli % 3 ve kal'î teminat bedeli % 6 olarak tesbit edilmiştir. Her ikisi de bugünkü enflasyon ortamında yetersiz olup, vakıfların aleyhine çalışmaktadır. Şöyle ki, eski kiracılar, düşük kira ile oturabilmek için kiralama ihalesini sabote etmek üzere çok sayıda insanla katılmakta, kira bedelini astronomik rakamlara yükseltip, kilitlemekle, sonra da (çok cüz'î bir meblâğ olduğu için), % 3 teminatını yakarak ihaleyi sonuçsuz bırakmaktadır. Yeniden ihale açılması zaman almakta ve aynı senaryolar tekrarlanmaktadır. Kira ihalesinde vakıf-malî kiralayıcılar da, kira süresi sonunda binayı terkederken, bazen büyük hasarlar yaparak ayrıldığından, mevcut olan % 6 teminat yetersiz kalmakta ve vakıf emlakî zarar görmektedir. Çare, bu teminat oranlarının, bilhassa İstanbul gibi büyük metropollerde caydırıcılık/fonksiyonunu yapabilecek orar ve şekilde yeniden düzenlenmesidir.

kıtlara haber dahi verilmediği için mahalli belediye binası tahtalarında yapılan ilânla 10 günlük itiraz süresi dolduğu için Vakıflar idaresinin eli kolu bağlı durmakta, hakkım savunma imkânından mahrum kalmaktadır. Çare İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde, yeşil saha haline dönüştürülecek vakıf arazileri için Vakıflar idaresine hiç olmazsa önceden haber verme şartının konması veya Vakıf idaresinin davet edilip fikrinin alınması olabilir. En kestirme çare Vakıf mallarının devlet mah imtiyazına sahip olmasıdır (Zira, Belediyeler hazineden çekinirler.).

9- Mevcut 33 bin Vakfiyenin çoğu amaçlarına uygun olarak kullanılmamaktadır. Bunların konularına göre tasnif edilerek hiç olmazsa her yıl birer tanesinin tam olarak ihya edilmesi vâkıfların ruhunu şad eder, vakfettikleri Vakfı canlandırır. Unutmamak gerekir ki birçok vakfiyenin dibacesinde vâkıfın şalını yerine getirmiyenler lânetlenmekte ve kendilerine beddua edilmektedir. Hiç olmazsa tedricen ecdadımızın lanetlemesinden kurtulmaya çalışalım.

10- Mülhak Vakıflarda, Vakıf idaresi ailelere intifa aylıklarını verememektedir. Bu hususta da, tedricen gayret gösterilmesi hakkaniyet icabıdır.

11- Mevcut gelir imkanlarıyla İstanbul, Edirne, Bursa gibi tarihi eserlerin bol olduğu yerlerde büyük camilerin acil tamir ihtiyaçları dahi karşılanamıyor. Mesela Edirne'de Selimiye Caminin kubbesinde ağaçlar türemiş olup, kubbeyi patlatacaktır. Fakat idarenin kubbeyi kurşunla kaplatacak mali imkanı mevcut değildir.

Kısaca, Vakıf emlakının onarımı için sağlanan tahsisat, gelir yetersizliğinden dolayı kifayetsizdir. Çare, akaryakıt vergisinden pay gibi bağımsız gelir kaynaklarının sağlanmasıdır.

12- Vakıflar Umum Müdürlüğünde Personel rejimi yeniden ele alınmalıdır. İstanbul'un metropoliten saha olarak ikiye ayrılması da düşünülebilir.

Bugünkü şartlar içinde kritik konularda vasıflı eleman azalmıştır. Meselâ İstanbul bölgesinde 1500 minare mevcut olduğu halde 1 minareci kalmıştır. 2 yıl sonra mahya kurulması mümkün olamayabilir. Zira evvelce mevcut 8 mahyacidan ancak 2'si kalmıştır. Sebebi bu kritik işte çalışan insanların 280-300 bin lira aylık almasıdır. Vasıflı işçiler de süratle azalmaktadır. İstanbul bölgesinde daimi işçi kadrosu 50'den 12'ye düşmüştür. Onarım müdürlüğü kadrosundaki vasıflı işçiler ayrılmıştır. Mezarlık ekibi, eski eser taş ustaları 30 kişiyken bugün hiç kalmamıştır. Kadrolar yeni elemanla takviye edilemiyor. Çünkü ücretler yetersizdir.

13- Malzeme alımında evvelce tespit edilen sınırlar, enflasyon sebebiyle manasını kaybetmektedir. Mesela 100 bin lirayı aşan malzeme alımlarında bürokratik muamele fazlaşır. Çünkü evvelce 100 bin TL. önemli bir meblâğ olarak düşünülmüştür. Çare iktisadi konularda esnek hükümler konmasıdır.

14- İmaretlerde çalışan personele yardım yapılamıyor. Yemek dağıtan ahçı kendisi yemek yiyemiyor. Aşırı bürokrasi ve kısıtlamalar müessiriyeti ve verimi azaltmaktadır.

15- 903 sayılı kanunla kurulan yeni vakıflar, yukarıda belirtildiği gibi iktisadî ve ticari teşebbüslerin vakfedilmesine imkân sağlayan esnek hükümler, ticari ve iktisadi teşebbüsler dışındaki gurupların, herhangi bir varlık vakfetmeden müstakbel bağışlara güvenerek cüz'î kaynaklarla vakıf kurmalarına yol açmış ve vakıflar dernekleşmiştir. Kuruluş varlık limitinin yükseltilmesi, vakfiyenin çalışmaması halinde müeyyide getirilmesi, velhasıl vakıf müessesesinin istisnasına engel olunması uygun olur.

16- Vakıflar yatırımlarında yap-işlet-devret formülü ile hareket edebilme imkanlarına sahip olabilmelidir. Çünkü geliri artırıcı faaliyetleri takviye etmek Vakıf Umum Müdürlüğünün en önemli ihtiyacıdır.

17- Yatırımların artışı sağlamak için Vakıflar Umum Müdürlüğünün şirketleşme faaliyetlerini bir milli holding etrafında toplayabilmesi teşvik edilmelidir.

18- Dört ay önce sağlanan bir değişiklikle akaryakıt tüketim vergisinden Vakıflar Genel Müdürlüğüne ayrılan binde (% 0) 5 payın 30 Milyar tutarında bir gelir sağlayacağı tahmin edilmektedir. Bu tutumundan dolayı ilgili ve yetkileri tebrik ederken, bu oranın binde (% 0) de 8'e çıkarılması temennisini izhar etmekten de kendimizi alamıyoruz.

19- Vakıflar meclisinin gerek muhteva, gerek yetkileri bakımından takviye edilmesi imkânları araştırılmalıdır. Yönetim otonomi kazanırsa bu husus ayrıca bir zaruret haline de gelecektir.

20- Yeni vakıfların, vakıf müessese ve mefhumunu dejenere etmelerini önlemek için yukarıda belirtildiği gibi bu vakıfların gerek kuruluş, gerek işleyişinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün kontrol ve denetim yetkilerini arttırmak uygun olur. Bugün Vakıf kurmak dernekten kolay hale geldiği için dernekler kanununa aykırı dernek kurmak isteyenler vakıf kurmak cihetine gitmektedir, hem de hiç bir ciddi mal varlığı tahsis etmeden. Son zamanlarda köylere kadar teşkilâtlarını yaymak isteyen siyasi partiler, siyasi partiler kanununun engelini vakıf kurma yoluyla aşama çalışmaktadır. Çare: a) Kurulmakta gerekli sermaye tabanını tespit yetkisinin otonom vakıflar meclisine verilmesini sağlamak; b) Vakıflar meclisine yeni bir vakıf kurulurken, sağlanan maddi varlığın vakfiyede belirtilen amacı gerçekleştirmeye yeterli olduğunu tetkik ve tevsik yetkisi vermek;

c) Kurulan yeni vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödemekle yükümlü olduğu % 5 denetim payının azami sınırını kaldırıp asgari sınırı bir milyonla sınırlamak ve bunu her şube için geçerli kılmak (*);

d) Yeni vakıfların faaliyetlerinin denetiminde Vakıflar Genel Müdürlüğünün yetkilerini arttırmak şeklinde düşünülebilir.

21- Türkiye'deki vakıfların hemen hemen beşte dördü, takriben % 80'i İstanbul'da bulunmaktadır. Nasıl büyük ticari şirketlerin genel merkezleri matbuat gibi kültürel müesseselerin merkezleri İstanbul'da bulunuyorsa Vakıfların da mahallinden daha iyi yönetilebilmesi için İstanbul'a önemiyle mütenasip idari bir yapı sağlanması imkânları araştırılmalıdır.

(x) Aksi halde, bugünkü uygulamada küçük vakıflar % 5 öderken, büyüklerin katkısı % 5 ten çok aşağı düşmekte, küçüklerin aleyhine, büyüklerine lehine bir ayrıcalık sağlanmaktadır.

KAYNAKLAR

- 1- Eski Vakıf Hükümlerimiz ve (Ömer Hilmi Efendi) Vakıflarla İlgili İnceleme ve Sorunlar, Aydın Tuncay, Yıldız Sarayı Vakfı yay. No. 1, İstanbul, 1984.
- 2- Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Doç.Dr. İ.Erol Kozak Akabe Yayını, No. 39, İstanbul, 1985.
- 3- Mülhak Vakıflar El Kitabı Ruşen Balta, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayın, Ankara, 1986.
- 4- Vakıflar, İst. Vakıflar Baş Müd. İstanbul, 1984.
- 5- II, II Vakıflar, 86. Vakıflar Genel Müd. Ankara, 1986, İbrahim Ateş, A.Erdoğan.
- 6- V. Beş yıllık K.Planı Vakıf Özel İhtisas Kom. Raporu, Ankara, 1983.
- 7- Vakıflar, Ali Himmet Berki, İstanbul 1946.
- 8- Vakıf Mevzuatı, ilgili konular.
- 9- Vakıfların Ekonomik Yönü ve Vakıf Müesseselerinin İktisadi Tesirleri, Doç.Dr. Ahmet Gökçen.
- 10- Cumhuriyet Döneminde Vakıflar ve Ekonomik ve Sosyal Problemleri, Çözüm Yolları, Ülker Güzel.
- 11- Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Turhan Olcaytu.
- 12- Yeni Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Ne Olabilir? Ahmet Aydın Bolak.
- 13- Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri, Prof.Dr. Sabahaddin Zaim.
- 14- İstanbul Bölge Baş Müdürlüğü Yöneticileri ile Mülakat Sonuçları.